

“ДОЛЕНОСНЕ” ІМ’Я: НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ ІВАНА ФРАНКА *VOA CONSTRICTOR*

Тімеа Мираї

Ім’я є одним з чинників, які роблять людину людиною. Не дарма кажуть українці: “Прибери пня, дай йому ім’я і з нього буде чоловік”.

Надаючи ім’я своїй дитині батьки завжди керуються певними принципами. Дехто дарує дитині архаїчне ім’я українського походження, виражаючи повагу до української культури; інші називають свого нащадка ім’ям улюбленого літературного героя чи обирають йому ім’я з кінофільму. Вибір імені може бути вмотивованим багатьма аспектами. Він залежить від епохи, може мати регіональні особливості та може залежити від художніх смаків людей. Наприклад, у радянський період з’явилося багато імен, пов’язаних із ідеологією та світобаченням епохи. Такі імена як *Воля, Свобода, Слава, Октябриня, Гертруда* (Героїня труда), *Тракторина* тощо.

Основу української ономастики складають імена християнського календаря. Дуже часто особам православного віросповідання при хрещенні дають два імені, одне – на честь одного з святих, а друге – мирське ім’я.

Першим кроком пізнання характеру персонажа художнього твору може бути аналіз його імені. Ім’я допомагає ширше та глибше розкрити образ персонажа твору. Чудовим прикладом символічного забарвлення літературних імен є, наприклад, ім’я козака Голоти у *Думі про козака Голоту*, утворене від слова “голий”. Козак Голота – це символ славних, відважних українських козаків, що прославляються не багатством, а героїчними вчинками. Ім’я стає будівельною цеглиною у створенні літературного образу.

Розглянемо ці “будівельні цеглини” у соціально-психологічній повісті Івана Франка *Voа constrictor* і спробуємо довести, що образи членів родини Германа Гольдкремера є повним протиставленням того, що закодовано у значенні їхніх імен.

Твір *Voа constrictor*, написаний у 1878 році і належить до бориславського циклу творів письменника. В цьому творі та в повісті *Бо-*

рислав сміється, яка є своєрідним продовженням *Boa constrictor*, Франко-прозаїк ніби зробив підсумок всього того, що він показав у своїх творах бориславського циклу. Перед читачем постає Борислав з “дикими жертвами та дикими скоками фортуни, з його дивним промишлом, дивним способом праці та дивним народом” (Білецький 1965: 424).

Повість *Boa constrictor* має три редакції, автор неодноразово повертався до твору. Перша редакція вийшла друком у 1878 році, друга – у 1884 році, а третя – у 1907 році. Франко у двох останніх редакціях розвивав характери своїх героїв, відточував образи, але ідейно-художнє спрямування повісті залишив незмінним. Вчинки Германа Гольдкремера автор пояснює соціально-психологічними чинниками, тому “композиційно повість ніби складається з ряду психологічних розділів, переданих через внутрішні монологи головного персонажа” (Історія: 685).

Твір *Boa constrictor* присвячений розвитку капіталістичних відносин в Україні кінця XIX століття. Франко знайомить читача із першими кроками добування нафти та воску в Бориславі. Перед очима читачів постають жажливі умови праці бідних ріпників. Автор знайомить нас з життєвим шляхом Германа Гольдкремера. Дія повісті відбувається протягом одного дня. Про минуле головного героя ми дізнаємося з його спогадів. Франко представляє героя, який дуже жорстоко ставиться до своїх робітників. Через постійну погоню за грошима він деградує. У його родині також спостерігаємо моральний розклад. Переживання Германа посилює картина на якій зображено змія-полоза, що пожирає газель. У кошмарному сні Герман бачить, як змія-полоз, із його улюбленої картини, накидається на нього і душить. Прокидаючись Гольдкремер бачить перед собою свого сина, що хотів позбавити його життя. У Германа Гольдкремера виникає почуття марності, дарма він нагарбав мільйони, щастя так йому і не вдалося знайти. Всі його жорстокі і безсердечні вчинки раптом затяжили на його душі. У Германа з’являється бажання заспокоїти свою мерзенну совість. Тому він кидає у вікно гроші вдові Івана Півторака, який загинув на його копальні.

“У центрі твору – герой первісного капіталістичного нагромадження Герман Гольдкремер, «змія-удав», який із мізерного онучкаря, спритно скориставшись умовами свого часу, став першим багатієм Борислава” (Проза: 389).

Розглянемо більш детально систему конотацій та семантичного забарвлення імені головного героя повісті Германа Гольдкремера.

Ім'я “Герман” за словником *Власні імена людей* є утвореним із латинського “germanus-” що означає “рідний, одноутробний, однаматерній” (Скрипник–Дзятківська 1996: 52). Це значення імені актуалізується у творі таким чином, що Германа виховувала тільки мати, батька він не пам’ятає. Коли його батьки розлучилися він був ще зовсім маленький, тільки пізніше Герман дізнався про те, що батько і старший брат померли від холери. Мати була жорстока і черства жінка-єврейка, яка заробляла на хліб проституцією. Тільки при смерті вона почала поводитися як справжня мати, і Герман отримав від неї справжню материнську настанову, пораду на майбутнє: “Герш!.. чесно жий! – простогнала нещаслива, ледве дишучи. В тій хвили упала лицем на землю” (Франко 1966: 398). Однак Герман не прислухався до цієї поради, забув її, адже він здобував своє багатство нечесним шляхом.

Дуже цікаве тлумачення імені пропонує словник імен в інтернеті: “Герман раздражителен, хитер, вспылчив. Он даже способен на подлость и вовсе не находит подобные поступки неприличными. Деловит, не упустит возможности заработать лишний рубль. [...] Между тем Германы, как правило, делают неплохую карьеру [...] не всегда абсолютно честным путем”.¹ Ця характеристика людини по імені “Герман” повністю співпадає з характером головного героя повісті Івана Франка *Воя констриктор*, Германа Гольдкремера. Можливо таке тлумачення імені виникло на підставі саме цього літературного твору.

Прізвище головного героя твору складається з двох частин:

1. *гольд* – від індоевропейського корня *gulth-, *ghel- ‘золото’, (напр., в англійській та німецькій мовах *gold*).

2. *-кремер* – від індоевропейського корня *kram-/krem-, що має значення ‘відгодовувати, напихати, набивати’, із словотворчим суфіксом *-er*, який є засобом утворення іменників, виражаючих професію, фах людини.

Таким чином, Герман Гольдкремер – це людина, що “відгодовує золото, напихає себе золотом, набиває свої кишені золотом”, адже він все життя ганявся за багатством. Герман ніби палав у якійсь гаряч-

¹ См. <<http://lib.deport.ru/slovar/nam/g/german.html>>.

ці від жадоби грошей. Тому автор у зв'язку із головним героєм вживає як постійний епітет “гарячкуватий, горючий від жадоби грошей”.

– “Жадоба грошей чимраз сильніше опановувала його, чимраз частіше він думав над тим, яким би тут способом розбагатіти” (Франко 1966: 419).

– “Поволі в його душі розгорялася страшна, гарячка, сліпа жадоба грошей, заглушувала всякі другі чуття, закривала перед його очима всі завади і манила його тільки одною метою – багатством” (там же, 419–420).

Іван Франко постійно використовує у тексті повісті коннотації та значення обох частин прізвище Гольдкремера для створення образу безсердечного “гешефтяря”, який переступає через усіх і все задля свого багатства.

Вже працюючи з Іцком він залюбки обманював сільських хлоп'ят, і видурював від них останні гроші. “Герман ще й тепер з усміхом згадує, як то він шпарко увивався межі сільськими хлоп'ятами, як швидко відправляв їх, як зручно умів підсунути кожному то, чого той хотів, і брав від нього онуч узатроє більше, як варт товар” (там же, 406).

Жорстокість майбутнього підприємця також виявилася вже в дитинстві, він знущався з собак, супроводжуючих Іцків візок. “Германові робить превелику утіху тота безсильна лютість псів, він дразнить їх прутом і голосом та регочеться до розпуку, коли який сміліший зведеться на задні лаби, щоби скочити на віз, – віз тим часом пімкне далі, а бідний псисько аж перекарбуляється з розмаху в поросі” (там же, 405–406).

Так само він знущався з своїх бідних і безсилих робітників, його ніколи не розчулювало страждання, сльози, нужденне життя людей: “коли не раз бідні, покривдені ріпниці з нужденними лицами, в лахах, просяклих кип'ячкою, плакали перед ним, допоминаючися повної плати, він сплював, відвертався і казав слугі викидати їх за двері” (там же, 395).

Герман все життя ганявся за щастям. Однак глибоко дивлячись у свою душу, він визнав, що найщасливішим був із Іцком: “все-таки якийсь тайний, незнаний голос шепче йому, що се була найщасливіша пора його життя, що тихе щастя, сумирні, погідні дні, котрі прожив у бідності, на Іцковім візку, не вернуться для нього ніколи” (там же,

404). Проведені з Іцком роки, як світла, радісна смуга сяють в житті Германа. Іцко показав йому що таке турбота, увага, любов, яких він ніколи ні від кого, навіть від матері не отримував.

І в коханні не знайшов Герман щастя, адже й одружився він заради грошей. “Оженившись, Герман почув ще гарячішу жадобу грошей, – він знав, що незадовго на його голові буде вдержання численнішої родини, прокормлення кількох голодних і непрацьовитих ротів!” (там же, 423). Родина для нього – це теж своєрідний “гешефт”. Саме через це вона й стала для нього покаранням, а не джерелом щастя та супокою. Дружину він не кохав, син його ненавидів, а Герман неодноразово проклинав їх.

Літературно-ономастичне значення імені, дружини Германа Рифки у повісті *Voа constrictor* широко не розкривається. Однак у повісті *Борислав сміється*, яка є своєрідним продовженням *Voа constrictor*, Рифці присвячено цілий розділ про її минуле та життя після одруження.

Ім'я Рифка має декілька варіантів, воно використовується, як Ребекка, Ревекка та походить із давньоєврейської мови, має значення ‘сіть, прив’язаність’. На сайті *Мусульманські імена* наводяться ще значення ‘доброта, м’якість, ніжність, супутниця’.² Але Рифка є повним протиставленням цих понять, вона не утворює “сіть” що об’єднує сім’ю, вона не є втіленням жіночої м’якості та доброти, вона не є вірною та ніжною супутницею Германа у житті: “Пані Гольдкремер на всякого, хто її бачив, **робила прикре, аж гидке враження**” (Франко 1966: 429).

Син Германа Готліб відповідно його імені – це той, кого любить Бог: від німецького ‘Gott’, – ‘Бог’ та ‘lieben’ – ‘любити’. Але виростаючи у безмежній, однак сліпій та тупій любові матері без батьківської уваги, хлопець потроху перетворюється в егоїстичне чудовисько без жодних цінностей. Від батька він успадкував жадобу до грошей, але заробляти їх він не хоче, він хоче лиш витратити батьківське багатство. “Друге, що Герман відтепер мав час розважити на своїм си́ну, – се була жадоба грошей, – ні, жадоба розкидання їх” (там же, 427). Він є злим духом-мучителем, адже він все життя шкодив всім і всюди. Поведінкою “ідіота-психопата” Готліб наводив страх на всіх,

² См. <http://muslim-name.3dn.ru/index/lt_r/0-50>.

навіть на власного батька: “Готліб відмалу перемінювався поволі в якогось **кобольда**, в якогось **духа-мучителя**, котрому все на заваді, все в дорозі і котрий все старається змести і **знищити**, до чого тільки може руку приложити. [...] Слуги і служниці мали з ним **істе пекло**: ніколи не дав їм спокійно перейти попри себе, щоб не швякнути батогом, не вдарити каменем, не бризнути болотом” (там же).

Нестерпні сімейні відносини у родині Германа Гольдкремера, їхня взаємна ненависть та егоїзм потроху душили кожного члена родини. “Герман тепер уже й не тямить, о що їм пішло, але то тільки тямить, що **жінка й син насіли на нього так, що мусив утікати з дому. Жінка лаяла його, а син грозив, посинівши зі злості. Герман сплюнув перед себе з досади. «Прокляття боже на таке життя!» – шепнув він, беручися до роботи**” (там же, 430). У їхні серця ніби пробрався “ядовитий змій”, що нищив Германа, Рифку та Готліба з родини. Тому образ *Boa constrictor*-а – змія-полоза з родини удавових – й став наскрізним мотивом одноіменної повісті Івана Франка. Адже:

1) *boa constrictor* – це нафта, кип’ячка

“що **страшна підземна потвора** [нафта – *Т.М.*] небавці вже прорве земну опону, розвалить їх бідне, сумирне село і зруйнує дотла їх і їх дітей!” (там же, 417);

“Не знали бідні бориславці, що [...] **тота потвора** – то зовсім не трупи давніх рицарів, а **тота гидка, чорна, смердяча ропа**, котра тепер **випалювала** їм сіножаті, а швидко мала розійтися по всім світі прочищеною нафтою **на зиск панам та жидам, а їм на горе та на втрагу!**” (там же);

“20 літ минуло від того першого дня, а **удушливий нафтовий сопух** усе ще не розсіявся, усе ще **обвиває** його немов густою паморокою, **здавлює йому груди**, глушить і убиває хороші, людські пориви серця!” (там же, 418);

2) *boa constrictor* – це гроші, багатство, золото

“Його **багатство** **якось страшно** в тій хвилі **затяжіло на нім**. Йому, не знати відки, прийшла думка, що **багатство – потвора в сто головах**, котра **пожирає-пожирає** других, але, хто знає, може відтак **пожертви і його**” (там же, 409);

“Се не вуж, се безмірно довга, зросла до купи і оживлена чарівною силою **зв’язка грошей, срібла, золота блискучого!** [...] Хіба ж сесь блиск, що б’є в очі від вужевої луски, – хіба ж се не **блиск золо-**

та та срібла? А сесі різнофарбні латки на нім, хіба се не різні векслі, контракти, банкноти?.. О, се певно, се не вуж його обводить своїми велетенськими звоями, а його власне багатство!” (там же, 463–464);

3) *boa constrictor* – це Готліб, син Германа

“Нащо ж тобі гроші? – спитав супокійно Герман. Він силувався на спокій, хоть чув, що йому щось під горло підступає, немов хоче його вдушити” (там же, 431);

“Йому стало страшно і мерзко, немов се не власна його дитина, а якийсь гад дотикається його тіла” (там же);

“Він вився і харчав у страшнім болю, але з очей його ще не сходила тота затекла злоба, тота ідіотична ненависть, котра блискотіла в них ще в полудне, скоро прийшов до батька” (там же, 460);

– *boa constrictor* – це сам Герман Гольдкремер

“Дрож холодна проходила по його тілі, коли подумав собі щось подібного, – для того кинувся всею силою в гешефт, уривав увсім і кожному, крутив, вився, кривдив, кого міг” (там же, 423);

“Герман Гольдкремер був один з перших спекулянтів, що злетіли на Борислав, мов хижі ворони на падло” (там же, 425).

Він “став мільйонером за рахунок незліченних жертв”, але *boa constrictor* це і “образ капіталізму взагалі, що чавить і душить не лише робітників, а й їхніх господарів, це, зрештою, і ті обставини найближчого оточення героя, які не дозволяють йому вважати себе щасливим” (Проза: 389).

Отже ми бачимо контраст побудований на літературно-ономастичному значенні імен героїв у творі Івана Франка *Boa constrictor*. Оскільки Герман Гольдкремер “напихуючи себе золотом” стає від цього нещасним, багатство вбиває його душу, розрушує з середини, робить із нього чудовисько. Він розуміє, що він нещасний і багатство тяжіє важким каменем на його серці, але не може і не хоче відмовлятися від своєї ненажерливості. Закодовані в імені Рифки ніжність, любов, оберігання сімейного тепла аж ніяк не є притаманними рисами її характеру. Вона є повним протиставленням цих понять. Рифка не може створити у своїй родині затишок і тепло. Вона, мов хижка тварина, кидається на всіх, мов злий привид, блукає у своєму домі-в’язниці, наводячи на всіх страх. Готліба Бог не любить, він навпаки є справжнім покаранням для свого оточення і навіть для самого себе. Він нищить

все. Таким чином сім'ю Гольдкремерів можна об'єднати в образі такого собі триголового змія-мучителя – *boa constrictor-a*.

ЛІТЕРАТУРА

- Білецький, О. 1965, Художня проза І. Франка. В кн.: Білецький, О., *Зібрання праць у п'яти томах, т. 2: Українська література XIX – початку XX століття*. Київ: Наукова думка.
- Історія – *Історія української літератури: Література другої половини XIX століття*. Київ: Радянська школа, 1966.
- Проза – Проза Івана Франка. В кн.: *Історія української літератури у восьми томах, т. 4, кн. 1: Література 70–90-х років XIX ст.* Київ: Наукова думка, 1969.
- Скрипник, Л.Г. – Дзятківська, Н.П. 1996, *Власні імена людей*. Київ: Наукова думка.
- Франко, І. 1966, *Boa constrictor*. В кн.: Франко, І. *Вибрані твори*. Київ: Вид-во Художньої літератури.